PREFIXE ROMÂNEŞTI DE PROVENIENȚĂ SLAVĂ: IZ-

SERGIU DRINCU

Cuvinte-cheie: *formarea cuvintelor, prefixare, slavonisme*

O analiză detaliată a acestui prefix a realizat Marina Rădulescu în SMFC II, p.131-134[1]. Corpusul pe care şi-a bazat cercetarea este următorul, la care noi am adăugat anumite precizări etimologice şi prima atestare, pe baza datelor din MDA, şi ariile de răspândire:

izafla (*izăfla, izefla)* „A afla, a găsi”. *H XVIII, 175.* În DA s.v. *izăfla* se indică aria de răspândire: *Banat*, cu citate din CATANĂ, B. 184: Gheorghe Cătană*, Balade poporale din gura poporului bănățean*, culese de..., Giurcu, Braşov, 1895: *Că de nu s´ o izăfla, Multă blagă vă voi da*; HODOŞ, P. P. 159: Enea Hodoş, *Poezii poporale din Bănat*. Culegere publicată de..., Caransebeş, 1892: *Duşmanii mă izăflară*. De asemenea, Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănățene* adunate de.... Tipografia Felix Weiss, Oravița, 1924 (NOVACOVICI, C.B. 11), *Anonymus Caransebensiensis* (*Izaflu* = reperio ANON. CAR.). La acest cuvânt se referă şi R. Todoran, *Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea* (1), CL, 1969, nr.2, p.300, în secțiunea „Verbe derivate cu prefixe „aspectuale”: **izăflat** „inventat, născocit, scornit”: *minuni izăflate*, scornite. (V. şi (II), CL, 1970, nr.1, p.56). Este vorba de *Cronica* lui Nicolae Stoica de Hațeg, între timp apărută în ediție critică. În MDA, s.v. *izăfla*, se dă ca primă atestare H XVIII,175, iar pentru etimologie se trmite la **afla**, fără a se explica proveniența lui **iz-**.

izbăvi „A se mântui”. *COD. VOR. 142/12.* V.sl. *izbaviti*.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

izbândi (*is~*) „A învinge, a birui, a triumfa” etc. PSALT. 318/13. V. sl. *izbąděn* (infinitivul *izbyti*).

izbi „A lovi (cu putere)”. *PSALT. (1651) 175*. Din slavul (DA), v.sl. (MDA) *izbiti* < *iz-* + *biti* „a lovi, a bate” (Mihăilă, Î. 197).

izbíci s.n. „Bici” (DA). După Marina Rădulescu e posibil să avem a face cu o formație românească din *iz-* + *bici* (< vsl. *bič*). În MDA este vorba tot de o formație românească, dar din *izbi* + *bici*. Ca atare, el trebuie eliminat din lista derivatelor cu *iz-*.

izbicí (DA) / **zbicí** (şi *sbicí*). Pentru **izbicí,** în MDA sunt indicate sensurile: „A se usca” (considerat învechit şi popular); „A goli până la ultima picătură” (limitat la Moldova) şi „A limpezi rufe” (limitat la Oltenia). Pentru etimologie se trimite la **zbicí.** Pentru această ultimă variantă, MDA indică prima atestare în BIBLIA (1688) $233^2/1$ şi etimologie necunoscută. În acest context, etimologia propusă în CADE, scr. *zbjećі se* „a intra la spălat, a se strânge”, ni se pare hazardată, în lipsa unor atestări în graiurile bănățene, căci trimiterile din CADE, care nu-l înregistrează pe **izbicí**, se limitează la Delavrancea, Sbiera şi Caragiale. Nici GĂMULESCU nu înregistrează cele două variante. Sensul scr. *zbjećі se* este însă apropiat de cel limitat la Oltenia: „A limpezi rufe”, comun ambelor variante, aşa încât etimonul propus în CADE ar putea fi, totuşi, luat în considerare. După atestările din DLR, **zbicí** apare preponderent în Muntenia. Pe de altă parte, datele obținute, în anchetele pentru ALR, la întrebarea [644] „Rufele se usucă” au rămas nepublicate.

izblăzní „A duce în păcat, a corupe, a ispiti, a ademeni” (DA, unde se trimite la *săblăzni)*. Cuvântul este atestat la CANTEMIR (cf. TDRG). Marina Rădulescu îl pune în legătură cu *blăzni* „a înşela, a amăgi, a duce în greşeală” (DA), dar mai degrabă îl consideră format de la *săblăzni,* identic ca sens (< slavonul *sŭblazniti sę*) CORESI, TETR. 40, id., EV. 144 (DLR), prin schimbare de prefix, ca la *îmblăzni*, cu acelaşi sens. MDA nu-l înregistrează pe **izblăzní**.

izbrăní „A lichida o afacere, o datorie” (DA). Prima atestare în *APOSTOL* (a. 1704), ap. BV I 457 (MDA). Etimologia propusă în DA este v.sl. *izbĭranŭ* (cu infinitivul *izbrati),* iar în MDA *izbiranti*. Scriban se referă la vsl. *iz-braniti*, trimițând şi la *branişte*. Ciorănescu invocă alt derivat, şi anume: *zbranca*, în expresia *a da*

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

zbranca, a prăda, a jefui [4562]. Cf. şi **izbrănire** „lămurire, clarificare” Pr.C. 96/5, ap. FCLR, p. 175.

izbucní (*sbuc-, zbuc-, zbug-*). „(D. apă) A izvorî cu putere” etc. Raportarea la *bufni*, consideră Marina Rădulescu, ridică probleme de ordin formal şi semantic. În MDA se indică bg. *izbyknyvam*. (CADE îl indică pe v.sl. *izbuknąnti.*). Formele fără **i-** apar în Moldova şi rar în Transilvania (DA s.v. **izbucní**).

izbutí „A reuşi” etc. Prima atestare la NEGRUZZI (cf. MDA). În Banat are un sens special: „A scăpa (dintr-o boală) însănătoşindu-se”: *Nu cred să mai izbotească omul ăsta din boală* (Oraviţa). Com. A. Coca. Cu sensul abstract „succes, reuşită” este înregistrat la NOVACOVICI C.B. 12 (v. *supra*): *izbutire*, ap. DA. Etimologie necunoscută (cf. MDA). Totuşi, SKOK, I 739 (*isbuti*) îl înregistrează printre formaţiile cu **iz-** provenite din slavă. De asemenea, Mihăilă, Î. 197, referindu-se la **izbândi**, vorbeşte despre dubletul acestuia, **izbuti**, la baza căruia pune infinitivul v.sl. *izbyti*, „cu redarea lui *y* prin *u*, ceea ce ar indica o epocă veche a împrumutului”.

izda are, în studiul citat al Marinei Rădulescu, două poziţii lexicografice: **izda**[1] şi **izda**[2]. Primul are sensul „A trăda, a denunţa”, iar al doilea, „A (se) îmbolnăvi” (eventual „a (se) fermeca, a (se) vrăji”, înregistrat la ROSETTI, L.D. 30). Despre **izda**[1], Marina Rădulescu arată că el nu poate fi derivat de la *da*, însă poate fi analizat prin raportare la *da* „a preda pe mâna justiţiei, a denunţa” (cf. DA); **izda**[2], admite autoarea, trimiţând la GĂMULESCU, E. 143-144, este creat în limba română de la substantivul *izdat* „colici, crampe”, care provine din srb. *izdat*, cu acelaşi sens (v. *infra*, s.v. *izdat*).

În MDA, toate aceste sensuri sunt subsumate unui singur cuvânt-titlu **izda**: **1-2** „A (se) îmbolnăvi”. **3** „A trăda”. **4** „A denunţa”. Prima atestare este cea din CADE, cuvântul fiind specific ariei bănăţene. Etimonul este srb. *izdati* „a da afară”. Scriban însă ia în considerare, pentru sensul „a trăda”, bg. *izdávam* trădez.

izdat s.n. „Boală; colici, crampe stomacale”; „drac”: *Du-te la izdat!* Atestat în H XVIII, 28. În DA este localizat în Banat, Oltenia şi Muntenia şi este considerat participiul substantivat al lui **izda** „A face să se îmbolnăvească; a-i veni cuiva rău” **<** srb. *izdati* „a da

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

afară; a preda pe un răufăcător". În realitate, precizează GĂMULESCU, E. 144, lucrurile stau invers: „Substantivul românesc *izdat*, împrumutat din sârbocroată, a fost simțit de vorbitori ca un participiu, față de care a fost creat apoi un verb *izda*, fără un corespondent cu acest sens în sârbocroată". Cf. şi Emil Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*, „Anuarul Arhivei de Folklor", III, 1935, p.150: **izdat**, o *boală,* (când îl doari la iḿmă şî să înflă la foali), p.128: *Dă izdatu*: Fuź, izdáci, nu sta, / Nu şădźa (Bănia). La fel, Mihail C. Gregorian, *Graiul şi Folklorul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean*, „Arhivele Olteniei", 1939, nr.101-103, p.120, în capitolul *Influența sârbească*: **izdat** = durere la stomac.

izgoní (*sgo~, zgo~*) „A obliga pe cineva să plece" etc. Prima atestare la CORESI, EV. 203/3. Din v.sl. *izgoniti* (**<** *goniti*, cf. *prigoni* Mihăilă, Î. 199). Variantele **sgoní** şi **zgoní**, indicate în SMFC II, p.131 şi în MDA (s.v. **izgoní),** nu se regăsesc nici în DLR, nici în TDRG, nici în CADE, iar în MDA nu se dă nicio atestare pentru ele.

izgorî (*is~*) (Despre paie, cereale) „A se încinge stricându-se". Este un regionalism, atestat la I. IONESCU, C. 123/26 (= *Calendar pentru bunul gospodar*, Cantora Foaei săteşti, Iaşi, 1845), ceea ce presupune limitarea lui la subdialectul moldovenesc. Din v.sl. *izgorěti*. Marina Rădulescu semnalează şi var. *izgârî* (de fapt, *izgârí*) cu sensul „a arde pâinea în cuptor", trimițând la GĂMULESCU, E. 144, cu răspândire deci în Banat, provenit din srb. *izgoreti* (cu prezentul *izgorim*) „a se distruge prin ardere, a se preface în scrum" (cf. şi Trâpcea 270). Şi CADE trimite la un (srb.) neidentificat, dar pentru primul sens.

izgorât *(isg~)* / **zgorât** adj. (Despre cereale şi fân) „Încins" etc. (cf. DA, unde se indică Oravița, com. A. Coca). Din **izgorî** (**<** srb. *izgoreti*, v. *supra*). Nici DLR, nici MDA nu înregistrează var. **zgorât**, şi nici pe **zgorî**. Variantele în cauză nu apar nici în CADE, la fel varianta *sg~*.

izidí (*izâdí*) (Despre bunuri materiale, averi etc.) „A se risipi". VICIU, GL. Din bg. *izjadam* (MDA, cf. şi SKOK I, 739). Scriban trimite la v.sl. *izŭ-ĭadati* a consuma, precizând că cuvântul circulă în Moldova şi Transilvania.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

izlaz, în special în Muntenia, cu sensul „imaş, păşune” **<** bg. *izlaz* „ieşire, loc de ieşire”, dar şi scr. *ízlaz* „idem”, deci „loc unde ies vitele la păşune” (Mihăilă, Î. 28, cf. şi SKOK, I, 739).

izmení (*ismeni, ismini*) „A (se) schimba (din bine în rău)”. CORESI, EV. 81/38. Din v.sl. *izměniti* „a schimba”.

izmomi / **smomi** „A atrage, a momi”. Atestare DA ms., pentru prima variantă, fără alte precizări, şi URECHE, LET. I, 188/32, pentru a doua variantă. De fapt, după MDA, avem a face cu două cuvinte, ambele derivate pe teren românesc, dar cu prefixe diferite: *iz-* + *momi*, respectiv *s-* + *momi*. Şi GĂMULESCU, E. 144 îl înregistrează pe **izmomí** „allicio, illicio” la Anon. Car. 344, deci în Banat, dar îl consideră provenit din srb. *izmamiti* „allicio, pellicio, abduco”, cu trimitere la RJA IV 230-23.

iznou (*isnou, iznov*), în locuţiunea adverbială *din iznou* „din nou, iarăşi” (cf. DA, MDA s.v. **iznoavă**). Din v.sl. *izŭ nova*. Locuţiunea este folosită cu precădere în Moldova. Din punctul nostru de vedere, avem a face cu un compus, nu cu un derivat.

izumit adj. „Zăpăcit; uluit; înnebunit”. DOSOFTEI, V.S. 80/2. Din v.sl. *izumiti*. MDA îl consideră „învechit şi regional”. Din atestare, rezultă că este vorba de Moldova.

izvârjí „A caterisi”. PRAV. GOV. (ap. TDRG). Fiind vorba de un termen bisericesc, este vorba de slv. *izvrŭzati* (MDA).

izvod s.n. „Obârşie, arhetip etc.” **<** v.sl. *izvodŭ* (MDA, cf. şi SKOK, I 739).

izvodí (*isv~*) „A (se) descoperi, a (se) născoci” etc. URECHE, ap. LET. I, 117/2. Din v.sl. *izvoditi*.

izvon / zvon s.n.. În cazul lui **izvon,** DA trimite la **zvon.** MDA nu-l înregistrează, însă dă pentru **zvon** „Sunet produs de clopote etc.”. iar ca primă atestare BUDAI-DELEANU, LEX. Acesta provine din slv. *zvonŭ*. În DLR, **zvon** este glosat şi cu sensul „Clopot” (ca în CADE şi SCRIBAN, de altfel), cu proveniență din scr. *zvono*. DLR nu-l înregistrează pe **izvon**. Totuşi, **izvon** apare în CADE cu sensul „Clopot ce atârnă la gâtul berbecilor”, localizat în Banat şi Transilvania (cu trimitere la **zvon**, care, cu acest sens, este înregistrat pentru Banat în ALR II / 29 (Secăşeni – Oraviţa), 26 (Măru) la întrebarea 5669: „Clopotul de la gâtul animalelor”),

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

precum şi **svoní, zvoní** „A suna clopotul” < srb. *zvoniti*, limitat la Banat. Un verb corespunzător, **izvoní**, nu este înregistrat în lucrările lexicografice. Menţionăm că răspunsurile la întrebările [586] „Clopot la biserică” şi [353] „Cum face clopotul (la biserică)” din ALR I, nu au fost publicate.

izvor (*isv~*) „Apă subterană care iese la suprafaţa pământului” COD. VOR. 125/4. Din vsl. *izvorŭ*. După Mihăilă, Î. 96, etimonul slav apare numai în limbile slave suddunărene şi, ca atare, propune bg. *ízvor* şi scr. *ízvor* (cf. şi SKOK I, 739).

izvrătí „A răstălmăci”. (a.1699) BV I, 371. Din vsl. *izvratiti.* Cuvânt învechit şi regional (MDA, cf. *răzvrăti*)[2]. Cf. şi **izvrătit** „răsturnat” N1682 în DTR, ap. FCLR, p.288.

Un număr aproape identic de cuvinte prezintă varianta **is-**:

iscodí „A spiona, a cerceta” etc., cu primă atestare în ZAPIS (1603), ap. DA. Din v.sl. *ishoditi* (MDA). Marina Rădulescu aduce în discuţie şi ipoteza lui SCRIBAN, s.v. *iscodesc*, care-l derivă din v.sl. *sŭhoditi* „A te coborî, a veni, a explora”, influenţat de v.sl. *ishoditi* „a străbate”, unde ar fi vorba deci de o adaptare în româneşte cu **is-**, „prin schimbare de prefix” (loc. cit., p.134). V. şi *infra*.

iscopit / scopit s.n. „Castrare”. Dicţionarele au în vedere ultima variantă**,** atestată mai întâi în COD. TOD. (cf. MDA). Este participiul substantivat al lui *scopi* < v.sl. *skopiti* „a castra”. Forma **iscopit** este bine reprezentată în zona Banatului (cf. Mihăilă, Î.*,* p.194, v. şi *infra*).

iscrăşí „A născoci, a inventa; a zugrăvi, a închipui”. În DA se precizează:„Numai la P. MAIOR; cuvânt suspect”. Fără etimologie. CADE nu-l înregistrează, iar în MDA se indică etimologie necunoscută. În SMFC II, p.134 se trimite la v.sl. *sŭkrasiti* „id.”. Acelaşi etimon şi la Scriban, cu precizarea „după *iscodesc, istrăvesc*”.

iscusí „A pune la încercare; a (se) învăţa” etc. DOSOFTEI, MOL., ap. DA. Din vsl. *iskusiti*.

ishod s.n. „Carte din Biblie numită *Exodul*” (MDA); „exod, ieşire”. PALIA (1581). Din v.sl. *ishodŭ*.

isledí / sledí (*i~)* „A urma, a urmări”. Primă atestare avem numai pentru **sledí**: COD. VOR.[2], 75[r]/13 „A urma (pe cineva), a

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

arăta (calea)". Din v.sl. *islĕditi* (Marina Rădulescu), respectiv slv. *slĕditi (MDA)*. Forma **isledi** a fost pusă în evidență de Densusianu, ILR II, 531/337: *ai isledit < islĕditi, în **CP*** (fără alte indicații). În DLR s.v. **sledi**, pe lângă indicația din Densusianu, apare într-un singur citat din PSALT. 288: *Cărarea mea şi călcata mea tu ai sledit (sleadit, ai isledit) eşti sleditoriu*. În ce priveşte etimologia, în afară de Densusianu, ea nu este indicată decât în TDRG[3]: **isledi** „erforschen" (16. Jh. PS. SCH.). Et. ksl. *islĕditi*. Mai este înregistrat, dar cu simplă trimitere la **sledi,** în DA şi la Scriban. Celelalte lucrări lexicografice îl ignoră. Cf. şi srb. *slediti – islediti* „a ancheta".

ismerit / smerit (*zm~, smiri)* adj. „Supus, umil". MDA nu-l înregistrează pe **ismerit** şi nici pe **izmerit**, iar pentru **smerit** dă ca primă atestare PSALT. HUR. 123V/9. Este participiul lui *smerí* < v.sl. *sŭměriti* (DA), slv. *směriti* (MDA). V. şi *infra*.

ismintit / smintit (*zm~)* adj. „Nebun, alienat". DLR şi MDA nu-l înregistrează pe **ismintit**, iar pentru **smintit** se dă ca primă atestare PSALT. HUR. 23^{v}/17. Varianta în cauză este semnalată însă în DA. Este participiul adjectivat al lui *sminti* (PSAL. HUR. 52^{V}/14) < v.sl. *sŭmensti*. V. şi *infra*.

ismolenci / smolenci (*zm~)* s.n. „Obiecte ciobăneşti de îmbrăcăminte fierte în smoală" (DA ms., unde se indică şi regiunile de circulație a cuvântului: Maramureş, Transilvania). Varianta **ismolenci** nu există în MDA şi nici în celelalte dicționare explicative, inclusiv DLR, unde, pentru **smolenci** se indică, cu trimitere la Chest. V 165, punctele 72 (Săpânța), 8 (Bârsana), 32 (Fereşti) şi 92 (Vad), toate în Maramureş, iar ca primă atestare, H XVIII, 228 (MDA). Pentru etimologie, se indică *smoală < v.sl. smola*.

ispăsí (şi *ispăşi*) / **spăsí** (rar: *spăşi*) „A se mântui; a se pocăi". Pentru **ispăsí**, MDA dă ca primă atestare (a. 1725) IORGA, S.D. XIV, 273, proveniența fiind v.sl. *ispasti*. Pentru **spăsí,** prima atestare este în COD. VOR.[2], 60R/12, cu sensul „a se mântui, a se pocăi", din *v.sl.* (DA), *slv.* (MDA) *sŭpasti* „a conserva, a salva". Cu sensul (Prin apropiere de *spăsi*) „a petrece, a suferi pentru altul", **ispăsí** apare la NOVACOVICI, C. B. 12.

ispisoc s.n. „Act oficial". (a. 1604) IORGA, S.D.,XI, 48 (MDA). Din rus. *spisok***.** Scriban trimite la un v.sl. **is-pisŭkŭ*, din *is-pisati*.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

Ciorănescu [4520] îl ia în considerare pe *ispisati*, dar trimite la rus. *spisok* „copie”.

ispití „A examina, a cerceta, a spiona”. PSALTIREA, 16/14 (DA). Din v.sl. *ispitati*.

ispoved(u)í / spoved(u)í (*is*~, *ispovedui*, reg. ~*vidi, ~vdi, ispovadi, ispovidi*) „A mărturisi unui duhovnic greşelile făptuite spre a obține iertarea lor”. Primă atestare se dă numai pentru varianta a doua: PSALT. HUR. 54V/26 (MDA). În DA se dă etimologia doar pentru **spoved(u)í**: v.sl. *sŭpovedeti*, în vreme ce DLR indică slv. *ispovědati* pentru **spovedi** şi *ispovědovati* pentru **spovedui**. În MDA, ambele variante sunt puse în legătură cu slv. *ispovědati*. Nici Scriban nu se referă, pentru **spoved(u)i**, la un v.sl. derivat cu prefixul *sŭ-*, considerându-l ca provenind, pe teren românesc, de la „mai vechiu” **ispovedesc**. Tot el mai precizează că formele cu **-u-, ispoveduiesc, spoveduiesc**, sunt răspândite în est şi provin din v.sl. *ispovĭedovati.* Conform ALR, forma **ispovedi** apare aproape numai în Crişana: ALR II/I h. 195 SPOVEDANIE [2787] / 64 (Ineu): *ispovedànie*; 310 (Roşia – Beiuş): *mă ispovădésc*; 316 (Sânnicolaul Român – Crişana): *mă ispovidesc*. Dar şi **spovedi** (Meziad, Vşcău, ALR I H.561 „Eu mă spovedesc” şi Voivozi: *spovidim* ALR II/I 325, 95. Cf., de asemenea, şi *ispovedire* CC^{2} 234/32, LSR 83^{v2}/14; *ispovedanie* CC^{2} 14/28, V.Caz. 499/6, Iv.P. 94/23 **<** v.sl. *ispovědanije*; *ispoveditor* LSR 100^{r2}/3, ap. FCLR 217, 69, 188. În sprijinul ipotezei că în materialele necartografiate e posibil să existe şi pentru Banat forma **ispovedí**, vom indica faptul că în graiurile sârbeşti şi croate ori bulgăreşti anchetate în acelaşi ALR II/I, h. 195 în punctele 25 (Caraşova), 37 (Gad) şi 48 (Beşenova Veche = Dudeştii Vechi) apar termenii *íspovit*, *íspovest*, respectiv *íspuvet*. De altfel, SKOK III, 179-180, vorbind despre desemantizarea prefixului **s-** în derivate precum **spovid** „confessio”, precizează că el a fost înlocuit cu un prefix mai uşor analizabil şi-l dă ca exemplu pe **ispovijed**, fără modificare semantică. Cf. şi Emil Vrabie, *Etimologii româneşti şi străine*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001, p.85.

isprăví „A duce la bun sfârşit o acțiune”. PSALT. 9/15 (DA). Din v.sl. *ispraviti*.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

istacti / stacti „Ulei de smirnă”. Pentru **stacti** prima atestare este în PSALT. 87 (cf. şi DHLR II, 548). Sub raport etimologic, varianta a doua poate avea la bază atât ngr. *stakté*, cât şi v.sl. *staktĭ* (cf. MDA s.v. *stactie*). Forma **istacti** apare tot în PSALT. 87: *Smirna şi istacti (stactie...) şi casia de cămeşile tale, de păsărea slavonilor de în ei veseliră-te*. (DLR s.v. *stactie.*) Pentru etimologie, DLR trimite la aceleaşi etimoane indicate mai sus pentru **stacti(e).** În TRDW (s.v. *stácti*) se invocă însă un grecesc **istacti**: „Ähnlich die anderen Versionen. **GR.** *istacti* (PS. SCH. 44, 9 u. CORESI PS.[5] 83b; Ps 44, 10”, ceea ce explică proveniența lui **i-,** dar nu şi natura lui.

istrăví „A (se) risipi, a (se) pierde; a cheltui”. Prima atestare, la VARLAAM, C. 13/1. Vechi şi dialectal prin Moldova, Bucovina şi Transilvania de nord (DA). Din v.sl. *sŭtraviti* (DA, MDA, CADE). Cf. însă Auerbach, 239, care afirmă că “es ist aber sehr unwahrscheinlich, dass das Rumänische ein slavisches Verbum übernimmt, indem es ihm ein unproduktives Präfix vorsetzt an Stelle des schon vorgebildet. Es wird vielmehr das blg. **istъrva** zu Grunde liegen” (cf. şi **otrăvi**). După Scriban, s.v. *istrăvesc,* şi care-l derivă tot din sl. *sŭtraviti,* forma în **i-** s-ar datora apropierii de verbe ca *iscodesc, iscrăşesc*.

Prefixul prezintă varianta **ij-**, în **ijdărî**, alături de pronunțarea regională *iş-*:

ijdărî (*izdăni, izderi, izdărî*) este o variantă a lui **ijderi** „A afla, a scormoni, a iscodi”: MOXA, 349/2. La CANTEMIR, HR. 61/$_8$ apare însă forma **izdărî**, cu prefixul păstrat intact; cf. şi **işdăní**. Din v.sl. *iždenan* (infinitivul *izgnati*) (DA). În MDA se indică etimologie necunoscută şi se trimite la *zădărî*, cu atestări în Moldova şi Muntenia, **<** v.sl. *zadĭrati*. Emil Vrabie, *op. cit.*, p.46-48, consideră că provine „în mod cert din slav. (merid.) *izd*^{i}*rati*”, al cărui sens de bază era „a extrage, a scoate”, autorul preluând şi confirmând o ipoteză a lui Scriban (cf. şi Ciorănescu, nr. 4307). A. Graur, *Notes d´ étymologie roumaine*, BL, VI, 1938, p. 139-172, crede că e vorba de o creație românească de la *izdare*, infinitivul lui *izda*: „Ce dernier verbe est traduit par „trahir, dénoncer”, – spune el – mais il a dû avoir d′ autres sens, cf. v.sl. *izdati* „faire sortir, chasser”.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

Marina Rădulescu consideră că varianta **is-** a lui **iz-** ar putea fi identificată şi în **iscoti** „a se codi" şi în **islutură** (cf. *luătură),* numele unei boli[3]. (În MDA, **iscoti** este considerat doar o variantă a lui **iscodi <** v.sl. *ishoditi*.) Nu se pronunţă însă în cazul lui **isimbra** (DA), care poate fi pus în legătură cu *sâmbra*, deoarece nu-i cunoaşte „sensul şi istoria" (loc. cit., p132). În MDA, este considerat o variantă a lui *sâmbra*, deci o posibilă derivare cu **is-** este exclusă.

În câteva cazuri, este vorba de o schimbare de prefix prin care unele derivate având în structură prefixul slav **съ-** „au fost adaptate în româneşte cu *is-*": **iscodi**, **istrăvi** şi, eventual, **ispisoc**.

Din lista derivatelor cu **iz-** se pot identifica mai multe variante ale acestui prefix. Cea mai des întâlnită este varianta **is-**, care apare în două ipostaze: a) *fonetică* şi *etimologică*, b) *grafică.*

În situaţia de sub a) se încadrează derivatele: *iscusi, ishod, ispăsi, ispiti, ispovedi, isprăvi.* Ca variantă *grafică*, **is-** precedă teme care încep cu consoană sonoră, unde justificată era forma **iz-**: ***isbândi***: *A venit vremea ca să dobândească Ardealul pe seama împăratului, să-şi isbândească despre Mihai*. BĂLCESCU, M.V. 471; ***isvodi***: *În domnia lui nici un obicei nou nu s-au isvodit.* LET. II $98/_{20}$. (...) *cunoaşteţi multe condeie carele să poată isvodi aşa de ţunţurliu?* ALECSANDRI, T. 95[4]. În legătură cu această situaţie, Marina Rădulescu preia explicaţia lui A. Graur, *Une loi du „plus grand effort",* BL I, p.111-112, după care această variantă a apărut sub influenţa unor derivate de origine latină cu *des-*, de exemplu, formă justificată etimologic şi recomandată ca normă de scriere spre a se evita pronunţarea şi grafia prin asimilare, *dez-*, considerate populare. La fel şi în cazul variantei ***z-*** a prefixului ***s-***[5].

Varianta **i-** apare, fonetic şi etimologic, la *isledí, ispăsí* şi *ispoved(u)í*. Acestea prezintă şi dublete nederivate: *sledí, spăsí, spoved(u)í* (v. şi *infra*).

Neclară este situaţia lui **iz-**, **is-** în formaţiile *izbicí, izvon, iscopit, ismerit, ismintit, ismolenci* şi *istacti*. Marina Rădulescu aduce în discuţie ipoteza că ele „ar putea fi considerate formaţii româneşti de la formele etimologice normale, cu un *i-* (variantă fonetică a lui *iz-*), sub influenţa dubletelor etimologice *isledí* **<** v.sl. *islĕditi* / *sledí* **<** v.sl. *slĕditi*, *ispăşí* **<** v.sl. *ispasti, ispasati* / *spăsí* **<** v.sl. *sŭpasti*,

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

ispoved(u)í < v.sl. *ispovědati*, *ispovědeti* / *spoved(u)í* < v.sl. *sŭpovedeti*, dublete în care apare varianta fonetică şi etimologică *i-* (...)" (loc. cit., p. 133-134).

Un alt punct de vedere are Iorgu Iordan, care consideră că „la cuvinte compuse cu *iz-* se poate naşte, prin dispariţia lui *i-*, o variantă cu *z-*, care este mai expresivă decât cealaltă (sau este expresivă, pe când cealaltă nu). De pildă, *zbucni*, rezultat din *izbucni*. Şi se înţelege pentru ce. Forma întreagă începe cu o vocală, sunet la pronunţarea căruia organele articulatorii stau departe unele de altele, şi de aceea nu se produce niciun zgomot. Dimpotrivă, varianta fără *i-* are drept sunet iniţial pe *z-*, spirantă sau fricativă, care se articulează cu organele foarte apropiate, aşa că aerul, ieşind din gură, produce un zgomot prelungit. La aceste cuvinte, care se află cam în aceeaşi situaţie, deosebirea dintre cele două variante e mai puţin clară, probabil din cauza înţelesului. Astfel, *Dicţ. Acad.* înregistrează pe *izbici* alături de *zbici* (cu etimologie, după TIKTIN, s.v. *zbici*, necunoscută, totuşi putem fi aproape siguri că forma originară este cea cu *iz-*, căci cuvântul pare a fi slav), *zgoni* al. de *izgoni* şi *zgorât* al. de *izgorât* (...)" (*Stilistica limbii române*, p.195-196). Teoria, în esenţă, este corectă şi ea se poate verifica în cazul perechilor **izbicí / zbicí** şi **izbucní / zbucní**, ambii termeni având circulaţie mare în Moldova. În schimb, dacă ne referim la **zgoní, zgorî** şi **zgorât**, teoria rămâne ipotetică, deoarece lucrările lexicografice nu le înregistrează decât ca trimiteri, fără atestările de rigoare. De fapt, nici **zbucní** nu apare în DLR (v. *supra*).

Revenind la soluţia propusă de Marina Rădulescu, vom remarca, în primul rând, faptul că în cazul lui **ispăsi** şi **ispovedi**, nu se poate vorbi de varianta **i-** a lui **iz-**, ci de varianta **is-**, căci în ambele cazuri există o bază clară de derivare, identificabilă prin comparaţie: *pasti*, în cazul perechii *ispasti / sŭpasti* şi *poved / povid*, în cazul perechii *ispovědati / sŭpovedeti*. Asfel, *pasti* apare şi în *popasti* „ a paşte; a păzi la păscut", de unde **poposi** (cf. şi **popas** < *v.sl. popasŭ* „păşune"), dar şi în *ispasati* „a paşte tot" (cf. şi **ispas**). În cazul lui **ispovedesc**, prefixarea îl are la bază pe *povĭedati* „a anunţa, a povesti". Doar în **isledi** s-ar putea vorbi de varianta **i-** în raport cu

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

sledi, dar ea nu se opune unui alt prefix, ca în cazurile anterioare, şi nici unei baze extrase prin comparaţie.

După cum se poate constata, o parte din derivatele cu **iz-** sunt analizabile pe terenul limbii române. Dacă omitem falsele analize[6], vom constata că unele derivate se pot analiza prin raportare la baza de derivare (cu circulaţie în limba română), altele prin comparaţie cu alte derivate de la acelaşi etimon slav (fără circulaţie în limba română), iar altele atât prin referirea la baza de derivare, cât şi la alte derivate de la aceeaşi bază (cu circulaţie în limba română).

Prima categorie este slab reprezentată. Ne referim aici la **izvon** „clopot la berbeci" (CADE) raportat la **zvon** „clopot (în general)", ambele înregistrate în zona Banatului.

Categoria a doua este mai bine reprezentată: **izgorî / pogorî** (cu baza v.sl. *gorŭ* mons, cf. *pogorĭ*), **izvrăti / răzvrăti** (cu baza v.sl. *vratiti* „a învârti", cf. *razvratiti*), **izbăvi / zăbovi** (cu baza v.sl. *baviti* „a împiedica, a întârzia, a petrece", cf. *zabaviti*), **izbândi / dobândi, prebândi** „a rămâne undeva sau la cineva un anumit timp" (cu baza v.sl. *bytĭ* fieri, cf. *dobytĭ, dob□d□*, respectiv, *prĕbytĭ*), **izbi / răzbi** (cu baza v.sl. *biti* „a lovi, a bate", cf. *iz-biti* (ca perfectiv) „a omorî în bătaie", respectiv, *raz-biti* (tot perfectiv) „a sfărâma, a zdrobi"), **isprăvi / oprăvi** „a se termina; a zidi, a funda; a decide", iar pentru Banat „a păţi, a alunga", cu trimitere la srb. *opraviti*, cf. **opravă** „întâmplare, aventură" < srb. *oprava* (baza v.sl. *pravŭ* rectus (v. şi *pravĭ* rectum, jus), *praviti*, de unde *is-praviti* şi *o-praviti* „a termina, a isprăvi"), **istrăvi / otrăvi** (cu baza *traviti* absumere, vesci, cf. *sŭ-traviti*, respectiv, *o-traviti*), **ijdărî / zădărî**, acesta din urmă din v.sl. *zadirati* „a iscodi, a afla". După Scriban, forma cea mai răspândită este **jidărî**.

În categoria a treia se încadrează derivatele **izblăzni**, analizabil prin **săblăzni / zăblăzni**, dar şi prin **blăzni**, care poate proveni din v.sl. *blazniti* scandalum praebere ori din **blaznă** inconveniens < *v.sl. blaznŭ* error, cf. şi **năblaznic** stupide (Cihac); **izgoni**, pus în legătură cu **prigoni** din v.sl. *progoniti*, dar şi cu **goni** < v.sl.*goniti*¸cf., dialectal, şi **zogoni** „a alunga" (**zgoni** nu este înregistrat în dicţionare); **izmeni**, prin comparaţie cu **primeni** din v.sl. *prĕměniti* „a (se) transforma, a (se) modifica", dar şi cu **meni** (COD. VOR.) < v.sl.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

měniti < *měnja* „mutare”; **ispovedui**, analizabil prin **propovădui**, precum şi prin **povedui**, cf. v.sl. *povědĕti* „a povesti, a comunica, a spune” (Olteanu, *Slava veche*, p.132).

Deşi, după cum am văzut, multe dintre derivatele cu **iz-** sunt, într-un fel sau altul, analizabile, prefixul nu a produs, practic, formaţii pe terenul limbii române, în sensul unei derivări sistematice. Pot fi luate în considerare anumite condiţionări, anume ca derivatele analizabile să fi circulat în aceeaşi arie geografică, pe de o parte, ori să fi aparţinut aceluiaşi registru stilistic, pe de altă parte. În acest sens, **izda** a fost creat, prin falsă analiză, de la **da,** după srb. *izdat* (v. *supra*). Este considerat creaţie românească **izafla,** identificat în zona Banatului, unde influenţa sârbească a fost destul de puternică. Dat fiind faptul că avem a face cu un „unicat”, ne putem întreba dacă nu cumva avem a face cu un calc după srb. *pronači* „a descoperi” (perfectivul lui *naći*, cf. Skok III, 47-48), prin schimbare de prefix, **iz-** în locul lui **pro-**, ambele fiind destul de răspândite în anumite graiuri ale subdialectului bănăţean, având şi rolul de a indica perfectivarea acţiunii verbului (cf. Eugen Beltechi,*Trei arii bănăţene:* ***do(-), pro-, zăˊ-***, CL, 1975, nr.2, p. 173-186). În ce-l priveşte pe **izmomi**, atestat în Banat, proveniența lui din srb. *izmamiti* (v. *supra*), prin apropiere de **momi**, ni se pare soluţia cea mai adecvată (cf. şi v.sl. *izmomiti* decipere (a prinde în cursă, în laţ), din *momiti* „a ademeni, a seduce”).

Din punctul de vedere al constrângerii stilistice (funcţionale), lexemele luate în discuţie sunt, în majoritate, *termeni* aparţinând *limbajului religios*. Unele derivate, precum **ispăsi** şi **spăsi** s-au generalizat, sub diferite aspecte, în limbajul comun. La fel s-a întâmplat şi cu **spovedi**, cu precizarea că variantele **ispovedui** şi **spovedui** sunt specifice Moldovei, iar **ispovedi** şi **spovedi**, celorlaltor regiuni. Forma **ispovedi** pare a fi, conform atestărilor lexicografice, specifică Transilvaniei, mai exact, textelor religioase apărute aici. În plus, varianta în discuţie este înregistrată în atlase numai în Crişana, dar destul de disparat, în punctele 316 (Sânnicolaul Român – Oradea), 310 (Roşia – Beiuş): *ispovedesc* şi 64: *ispovedanie* (Ineu), cf. ALR II/I, h. 195: SPOVEDANIE [2787]. Pentru Banat, v. *supra*, sub **ispovedi.**

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

Datorită unei singure atestări pentru ambele variante, **sledi** şi **isledi** rămân sub semnul întrebării, orice afirmaţie rămânând, evident, în zona relativităţii[7].

Dintre celelalte cuvinte, în care statutul lui **i-** este incert, doar **istacti** poate fi considerat termen religios, dar pentru el lucrările lexicografice nu dau nicio atestare (v. *supra*). Nici **izvon** nu se încadrează între termenii religioşi, întrucât în singura semnalare pe care o posedăm, aceea din CADE, cuvântul are sensul „Clopot ce atârnă la gâtul berbecilor". Pe de altă parte, cei trei termeni bisericeşti prezintă următoarea repartizare teritorială, în funcţie de atestările din ALR şi din lucrările lexicografice: formele cu **i-** apar în scrieri localizate în vestul Transilvaniei şi în aria Banat – Hunedoara, în vreme ce formele fără **i-** sunt răspândite în restul teritoriului, în special în Moldova[8]. Dar şi cuvintele regionale sunt înregistrate în aceeaşi arie, fără însă a se putea spune că **i(z)-** din structura lor este consecinţa influenţei primelor, adică a termenilor religioşi. Este mult mai plauzibilă ipoteza că fiecare cuvânt în parte are o istorie proprie, aşa cum presupune Marina Rădulescu.

Astfel, în cazul lui **zvon** şi **izvon**, cu sensul „Clopot la gâtul animalelor, respectiv, la berbeci", localizarea fiind în Banat, trebuie să ne orientăm spre srb. *zvono*, iar pentru **svoni, zvoni**, spre srb. *zvoniti*. Din păcate, poziţiile [586] „Clopot la biserică" şi [353] „Cum face clopotul (de la biserică)" din ALR I nu au fost cartografiate. Lipsa de informaţii mai detaliate nu exclude însă influenţa graiurilor sârbeşti[9].

Despre **izbicí** informaţiile sunt mult mai lacunare, în măsura în care poziţia [644] „Rufele se usucă", din ALR I, a rămas necartografiată, iar dicţionarele nu dau nicio atestare, deşi îl înregistraeză la litera **I**. Datele lexicografice îl plasează pe **zbici** preponderent în Muntenia şi doar accidental în Moldova şi Oltenia (v. *supra*)[10].

Mult mai multe date ne oferă atlasele în legătură cu **iscopí**: din ALR sn, vol. II / h. 329: CASTREAZĂ (VIERUL) [5683], constatăm că termenul dominant este **jugăní,** el acoperind Transilvania, Moldova şi Muntenia. În Banat şi Oltenia este folosit **scopí**. Aria lui **iscopí** se plasează în nord-vestul Banatului, după cum urmează: 47 (Vălcani): *îl iscuoapi*; 36 (Ghilad): *îl iscuoape*; 29 (Secăşeni): *să*

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

iscuopieşci; 76 (Chizătău): *să iscuope*. Numărul localităților în care a fost înregistrată această variantă creşte, dacă luăm în considerare şi ALR I 2150 „A castra vițelul”: 28 (Câlnic), 30 (Ferendia – Deta), 49 (Beba Veche), 77 (Vermeş - Lugoj), precum şi 35 (Banloc) (cf. şi DLR s.v. **scopi**). A se vedea şi ALR II 5680, punctele 29, 36, 47, 76; 5681, punctele 36, 47, 76 şi 5684, punctul 36, tot pentru **iscopi**. În ce priveşte Crişana, ea prezintă trei arii: una în partea de nord, unde predominant este termenul **herelí,** alta, destul de restrânsă, în sud-est, spre subdialectul bănățean, în care apare **scopí,** în restul subdialectului crişean fiind folosit **jugăní.** În aria lui **scopí** a fost înregistrată şi perechea **iscopi**, şi anume în punctele 118 (Păiuşeni), 103 (Şoimoş) şi 101 (Săvârşin): *iscopesc / iscopăsc*. În restul punctelor a fost înregistrat *scopăsc*: 121 (Aldeşti), 119 (Sebiş) şi 117 (Almaş), 104 (Păuliş) şi 102 (Dumbrăvița), cf. NALR. Crişana, vol. III, h. 493. Plasarea variantei **iscopi** în zona de influență a limbii sârbe ar conduce spre un împrumut din această limbă, mai exact, al perfectivului lui **şkopiti**. Ipoteza, aparent, nu se poate susține, deoarece, în sârbă, perfectivul lui **şkopiti** este **uşkopiti**. O substituție de prefix, **i(s)-** prin **u-**, este însă plauzibilă, după cum reiese din cele spuse de SKOK III, 533 (cf. şi *iscodi, iscrăşi, istrăvi*, v. *supra*).

Foarte puține informații oferă lucrările lexicografice despre **ismintit**, variantă semnalată în DA, dar absentă în DLR, inclusiv s.v. **sminti** (la fel în TDRG şi Scriban). Nici în ALR nu am întâlnit această variantă (?) a lui **sminti**. Ne bazăm afirmația pe datele din ALR I h. 134 [1640] „Smintit”, „Scrântitură (la cap)” şi 142 [1641] „A (se) sminti”. Astfel, **sminti, zminti** sunt specifice Banatului şi Transilvaniei, dar nu în mod exclusiv, căci în zonele amintite mai apar **bolund** (Măru, Bucovăț)**, nebun** (Borlovenii Vechi)**, prost** (Berzasca, Cărbunari, Brădişorul de Jos)**, zăbunit** (Beba Veche, Checea). Noi vom scoate în evidență un anumit tip de construcție, pentru a încerca un răspuns la prezența lui **i** în **isminti(t)**, pe baza ALR I, h. 134. Am identificat astfel două zone în care, la întrebarea anchetatorului, s-a răspuns cu construcția sintactică **i s(z)mintit**. Una din aceste zone este localizată în Bistrița-Năsăud, după cum urmează: 361 (Gura Fântânii): *i zmîntit;* 360 (Romuli – Năsăud): *i zmintit dă minte*; 218 (Mureşenii Bârgăului – Bistrița): *i smîntit dă*

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

cap, la care am putea adăuga şi punctul 394 (Ibăneşti – Dorohoi): *i smintit la cap*. O a doua zonă, mai extinsă, cuprinde punctele: 148 (Lechinţa – Luduş): *i zmintit de cap*; 308 (Meziad – Beiuş): *i zmintit di cap*; 90 (Prăvăleni – Brad): *î-smincît la cap*; 107 (Veţel – Ilia): *i zmincît*[11]. Luând în considerare faptul că în DA este semnalat doar participiul adjectival **ismintit**, şi nu verbul **isminti**, ne întrebăm dacă nu cumva este vorba de acte, disparate, de fonetică sintactică, fenomen destul de frecvent în vorbirea populară, în urma cărora să fi apărut forma discutată aici, ceea ce pune sub semnul întrebării calitatea de prefix a lui **i** din structura **ismintit.** O altă posibilitate ar fi existenţa unei supraprefixări *is-* + *sŭ-*, posibilă, dar greu de explicat[12]. O posibilă atestare cultă face ca ipoteza foneticii sintactice să rămână o simplă constatare marginală.

Despre **ismerit**, în afara simplei semnalizări din DA, nu avem alte informaţii (a se vedea, în acest sens, şi ALR SN h. 1256/365 şi 1255/346). Sub raport semantic şi formal, cuvântul se raportează la **smeri**. Dacă urmărim însă traiectoria etimologică a acestuia, vom constata că semantismul lui **ismeri** ar putea ridica anumite întrebări. Astfel, la baza lui *sŭmĭeriti,* de la care provine **smeri**, stă substantivul *mĭera*, cu sensul „măsură”. De aici şi *nemeresc* ori substantivele *merţă* şi *mertic* (v. şi srb. *mertik*). De la *mĭera* există, în slava veche, şi derivatul verbal *mĭeriti*, cu sensul „a măsura”. Îl vom regăsi în limba sârbă în perechea *meriti* „a măsura, a cântări” – *izmeriti* „a termina de măsurat, de cântărit”, cele două lexeme indicând raportul imperfectiv – perfectiv. O eventuală atestare a lui **ismerit** în zona Banatului ar putea fi deci explicată, sub rezerva înrudirii semantice, prin srb. *izmeriti* (cf. în acest sens *se meriţăşci* în pct. 29 (Secăşeni, lângă Caraşova), ALR SN, h. 1255).

Despre **ismolenci** informaţiile sunt şi mai puţine. Atestarea lui **smolenci** în zona Maramureşului ar putea indica un împrumut din ruteană. În acest caz, **i-** ar putea fi interpretat ca prefix, cu forma rezultată prin asimilare.

Dintre cuvintele analizate, jumătate sunt termeni religioşi, la care se adaugă trei termeni de cancelarie (**izbrănire, izvod** şi **ispisoc**). Cu excepţia lui **ismerit** şi **ispoved(u)i** toţi au atestări fie în lucrările lexicografice, fie în anumite studii. Pentru cele două

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

derivate amintite, dar mai ales pentru ultimul, am adunat material ilustativ din atlasele lingvistice. Majoritatea termenilor religioşi, atât cu forma **iz-**, cât şi cu forma **is-** a elementului derivativ, au atestări în textele rotacizante, adică într-o arie lingvistică ce coboară dinspre Maramureş, prin Crişana, spre Banat, la Est ramificându-se spre Moldova. Este concluzia la care a ajuns Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice şi lingvistice*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, p.43: „[...] textele rotacizante au fost scrise undeva într-o zonă vastă, care cuprinde Ardealul de la nord de Mureş, Crişana şi Maramureşul (eventual Banatul şi Moldova); ele datează din secolul al XVI-lea [...]". O bună parte din aceşti termeni a intrat în lexicul comun (**izbăvi, izbândi, izbi, izgoni, ispăsi, ispiti, isprăvi**), ceilalți rămânând chiar în afara terminologiei religioase ulterioare secolului amintit. Sub raport formal, derivatele cu **iz-** sunt specifice ariei vestice, iar cele cu **is-**, în special Moldovei. Constatarea rămâne valabilă şi pentru derivatele din lexicul comun, iar uneori regional. Indiferent de formă, prefixul nu a fost productiv pe terenul limbii române.

În limba română, sensul prefixului este greu de sesizat, un alt motiv, probabil, al lipsei lui de productivitate. În majoritatea cazurilor, derivatul pare a avea acelaşi sens cu baza şi doar în **izhod** se poate sesiza valoarea semantică din slavă: „din" (cf. Marina Rădulescu, *loc. cit.,* p.132). Pe de altă parte, în cele mai multe dintre formațiile analizabile, **iz-** avea, în slava veche (sau în sârbă), valoare intensivă, care era redată în română mai ales cu ajutorul unor adverbe şi locuțiuni adverbiale (**tot, de tot** etc.), excepție făcând numai câteva verbe derivate cu **stră-**, ceea ce era de natură să împiedice exprimarea intensității acțiunii verbale cu ajutorul prefixației. Cu toate acestea, nuanța intensivă sesizabilă în semantismul câtorva din derivatele analizate mai sus, precum şi un anume simbolism fonetic datorat unei specifice organizări a sunetelor (**-zb-, -zg-**) a făcut ca mulți dintre aceşti termeni să dobândească, pe teren românesc, o puternică valoare expresivă, ei fiind utilizați cu precădere în limbajul literaturii artistice. Deşi prefixul **iz-** a rămas neproductiv în limba română, el a ajutat totuşi la consolidarea lui **s-** expresiv românesc.

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

Sub raport semantic,în limba slavă veche, **iz-, is-**, sinonim cu lat. **ex-**, exprima, ca prefix verbal, "ieşirea, extragerea, scoaterea": **izvoditi** "a scoate afară" (cf. şi postverbalul **izvodĭstvo** "ieşire"); **izgŭnati** "a alunga, a izgoni"; **ishoditi** "a ieşi afară" (cf. şi postverbalul **ishodŭ** "ieşire"); **iziti** "a ieşi". Indică, de asemenea, şi epuizarea acțiunii: **izĕsti** "a mânca tot, a devora". Un alt aspect care trebuie subliniat este că acest prefix caracterizează limbile slave de sud[13].

NOTE

1. Cf. şi AUERBACH, 239-240. Pentru aspectele generale din slava veche, A. Meillet, *Le slave commun*, p.282-305 (cap. *L´aspect*), iar pentru **iz-**, p.293, 295, 298, 303. La fel, A. Vaillant, *Manuel de vieux slave* (cu paginile indicate direct în textul articolului).

2. Forma **iz-** mai poate fi identificată şi în **zvidui** "a se vindeca" (Reg.) < s.cr. **vidati**, **izvidati** (DEX). La Trâpcea, 270 mai găsim **izădelnic** "risipitor" (Banat) < s.cr. **izdeliti** "a împărți". Pentru ucr. cf. **izvarniță** "zer" (Maramureş), dintr-un rut. *__izvarnica__ sau *__izvarica__ (cu substituire de sufix), atestat prin **(i)zvarjati** "un fel de urdă preparată din zer fiert" (cf. DR, VI, 1083; DA).

3. În ce-l priveşte pe **islutură**, în MDA se trimite, greşit, la un *huătură*, neînregistrat în lucrările lexicografice.

4. Varianta *isbândi* n-am identificat-o în lucrările lexicografice (v. însă SMFC II, p.131).

5. A. Graur porneşte de la situația din latină, unde era frecventă asimilarea consoanei finale a prefixului la consoana inițială a temei. Ca reacție la acest fenomen, s-a procedat în latina literară la refacerea consoanei finale a prefixului. El identifică o asemenea situație şi în română: „Pour des raisons d′étymologie (malgré que l′ortographe roumaine soit phonétique), on a recommandé d′écrire par *s* les préfixes *des-* (lat. *dis-*), *s* (lat. *ex-*) et le suffixe *-ism*, bien que le plus souvent ils soient prononcés par *z* (*-ism* toujours, *des-* et *s-* devant voyelle et devant consonne sonore).

Aux préfixes latins on a assimilé les préfixes d′origine slave *răz-* et *iz-* qu′on a recommandé d′écrire toujours par *s* (bien qu′en slave même ils soient écrits par *z*: *raz-* et *iz-*).

Il s′est formé ainsi dans l′esprit du public l′dée que les graphies et les prononciations à assimilation sont vulgaires." S-a recomandat, de aceea, a se scrie şi a se pronunța *desbrăca, răsbuna* etc., dar nu numai în cazul prefixelor, ci şi în alte situații, precum: *groasnic, obrasnic, pasnic*, în loc de *groaznic, obraznic, paznic* etc. În concluzie: „Il semble donc que l′on puisse parler d′une loi du plus grand effort,

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

qui serait l′ opposé de la loi du moindre effort." (p.111-112). Realitatea, în cazul nostru, este următoarea (după datele din DA): în limba veche, ***iz-*** era general folosit: *Vor* ***izbăndi*** *la acest război.* VARLAAM, C. 74/$_2$. *Locul, de unde fântânele îi* ***izbucnesc***. CANTEMIR, IST. 138. *Acest Petru-vodă Aron... au* ***izvodit*** *a da bir Turcilor*. LET. I 117/$_2$. Rarele apariţii ale lui ***is-*** se datoresc, după toate probabilităţile, unor erori de transcriere sau unor scăpări ale scribilor: *Cuvintele lui ţi le* ***isvodesc****, că aşa scrie*. LET. I 27/$_{34}$. Varianta ***is-,*** în faţa consoanelor sonore, apare cu o frecvenţă tot mai mare începând cu reprezentanţii Şcolii Ardelene: *Iarăşi au* ***isbândit*** *Ştefan*. ŞINCAI, HR. II 33/$_{25}$, şi continuând cu scriitorii paşoptişti: *Roditorul pământ al patriei noastre şi-a născut* ***isbăvitori***. BĂLCESCU, M.V. 131. *Nu tăgădui, nu* ***isvodi****, nu minţi*. C. NEGRUZZI III 493. *Focul a* ***isbucnit***. ALECSANDRI P.P. 183^b, dar şi ***iz-***, la acelaşi autor: *Deodată o lumină fantastic* ***izbucneşte***. ALECSANDRI P. I 13. Reforma ortografică din 1932 a reglementat scrierea acestui prefix şi a altora de provenienţă slavă: „Se pune *z* în prefixele *răz-, iz-* şi *bez-*: [...] *izbi, izlaz, izvor* [...]. (cf. Sextil Puşcariu şi Teodor A. Naum, *Îndreptar şi vocabular ortografic*. După noua ortografie oficială, pentru uzul învăţământului de toate gradele. Ediţia a treia, revăzută şi completată, Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1941, p.35).

6. Câteva sunt aduse în discuţie de Marina Rădulescu: ***izbrăni*** „a lichida (o afacere, o datorie)" nu poate fi analizat prin ***brăni*** „a împiedica, a opri", din cauza lipsei legăturii semantice (şi etimologice). Nici ***zăbrăni*** „a rări pădurea", atestat în Banat, derivat din ***zăbran*** „pădure rară" (< srb. *zabram* „idem"), din aceleaşi motive. În plus, ***zăbrăni*** este un slavonism folosit în cancelariile din Muntenia, iar fără ***i-***, în cele din Moldova şi Transilvania (DA). În cazul lui ***izbucni***, în raport cu ***bufni*****,** analiza este împiedicată de cauze formale şi semantice (p.132). O anumită apropiere s-ar putea face, totuşi, cu ***izbuc***. Motive asemănătoare anulează şi „analiza" lui ***iz*****i*****dí*** prin ***zidí*** şi a lui ***iscodi*** prin ***codi***. O anumită apropiere etimologică pare a exista între ***ispiti*** şi ***piti*** dacă luăm în considerare etimologia din DEX (considerată totuşi nesigură în MDA), după care verbul în cauză ar proveni din ***piti***^{2}, acesta pus în legătură cu sl. *pitikŭ.* Totuşi, sensurile sunt prea îndepărtate, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ***ispiti*** este un termen religios, pe când ***piti*** face parte din lexicul comun. Şi ***ispăşi*** în raport cu ***propăşi*** trebuie încadrat la false analize, din motive semantice şi etimologice (***propăşi*** este un calc după lat. *progredior*), la care se adaugă statutul lexical şi diferenţa de regim stilistic: ***ispăşi*** este termen religios, iar ***propăşi***, termen politic, şansele de influenţare reciprocă fiind aproape nule. De altfel, în această ordine de idei, mergând înapoi spre slava veche, l-am putea pune şi pe **sledi** în raport cu *ledъ* „Eis" (Berneker 699), identificat în MEW 162 în rom. **polediţă** „Glatteis".

7. Semantica diferită, dar şi aria indicată în ALR, ne împiedică să aducem în discuţie srb. *slediti* „a ancheta" şi imperfectivul *isleditи*, ca termen de comparaţie.

8. La lista de termeni di textele religioase mai pot fi adăugaţi următorii: **ispolin** "uriaş" Psalt. 31/21; Cazania de la Govora (1642), apud DA (cf. şi var. **spolin**) < v.sl. **ispolinu** "idem"; cf. **polg** "plin" (DA); **istâplenie** "extaz" Dosoftei, V.S. 68, 2, < v.sl. **istapljenije** "ieşire din fire" (DA); **istucan** "chip cioplit, idol" Psalt. 201/31, apud DA < v.sl. **istukanŭ** "idem", cf. **tukati** "a bate, a ciopli" (DA); **iştéli** "a (se)

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

vindeca" Varlaam, C. 175/2; Dosoftei, V.S. 3, apud DA < v.sl. **iscęljati** "a vindeca"; **izvîrji** "a caterisi" Prav. Gov., apud TDRG < v.sl. **izvrěšti**, prez. **izvrŭz-** (DA); **izgnanie** "exil" Dosoftei, V.S. 86; Cantemir, Hr. 72/7; idem, Ist. 38 etc, apud DA < v.sl. **izgnanije** "expulsio"; cf. **izgoni** (DA).

9. În cadrul anchetelor pentru *Dicționarul subdialectului bănățean*, l-am înregistrat, pentru noțiunea „Clopot la biserică", și pe *zvon*, alături de *(h)arâng* (material rămas neredactat).

10. În zona mea natală, podgoria Aradului, **zbicí** era termenul general utilizat, și mai rar **zvânta**. Este de reținut că zona a fost timp îndelungat sub influența bisericii ortodoxe sârbe.

11. L-am mai întâlnit pe **sminti** în punctele 522 (Iași): *îi smintit,* 337 (Asuaju de Sus – Maramureș): *i-õ pt´ ic zmintit,* 324 (Leta – Satu Mare): *ăi smintit*.

12. În ce privește fenomenele de fonetică sintactică (*sandhi*), cf., în special, Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. II: *Rostirea*, Editura Academiei, București, 1994, p. 190-198. Scriban, s.v. *smintesc*, se referă, pentru acesta, la etimoanele vsl. *sŭ-montiti* și *sŭ-mensti,-menton* „a turbura", influențat de rom. *minte*. Baza de derivare din slavă mai apare în *smântână* și în *zămintesc* „Turbur, deranjez, mișc de la loc". În cazul lui **ismintit,** pe care Scriban nu-l înregistrează, ar fi vorba deci de o supraprefixare, *is-* + *sŭ-*, posibilă, cum am precizat, dar greu de explicat. În absența unor atestări clare, natura lui **i-** din **ismintit** rămâne o problemă deschisă.

13. Pandele Olteanu, *art. cit.,* p.605.

Bibliografie

Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", 1913, vol. XIX-XX, p.209-264.

Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Vol. II. *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961 (DHLR I, II).

Sergiu Drincu, *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999.

Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*, Editura Academiei Române, Novinsko Preduzeće „Libertatea", București, Pančevo, 1974.

Antoine Meillet, *Le slave commun*. Second édition revue et augmentée, Paris, 1965.

G. Mihăilă, *Influența slavonă în vocabularul limbii române literare*, în vol. *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 118-126.

Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Zweiter Band: *Stammbildungslehre* Wien, 1875; Vierter Band: *Syntax*, Wien, 1868-1874.

Pandele Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale in textele rotacizante. I. Substantivele*, SCL, 1960, nr.3, p. 603-619 (609).

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche şi slavona românească*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975.
Magdalena Popescu-Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007.
Theodor Trîpcea, *Cuvintele de origine sârbească din dialectul bănățean (glosar),* „Analele Universității din Timişoara", II, 1964, p.266-273.
Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, *Chestionarul Atlasului Lingvistic Român I*, elaborat în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu de Sever Pop şi editat în cadrul Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1989.
André Vaillant, *Manuel du vieux slave*. Tome I. Second édition revue et augmentée, Paris, 1964.
Emil Vrabie, *Etimologii româneşti şi străine*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001

Sigle şi abrevieri

ALR I: *Atlasul lingvistic român*. Partea I (ALR I) de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu – Leipzig, 1942.
ALR II: *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II) de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu – Leipzig, 1940.
ALR II, SN, *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II) de Emil Petrovici, serie nouă [Bucureşti], vol. I, II, 1956; III, 1961; IV, 1965; VI, 1969; VII, 1972.
Berneker: Erich Berneker, *Slawisches Etymologisches Wörterbuch*. Erster Band A-L, Carl Winter′ s Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1913.
CADE: *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, [1926-1931].
CDDE: I.-A. Candrea – Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. I. Elemente latine*. Bucureşti, 1907-1914.
Ciorănescu: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită şi traducere din limba spaniolă, de Tudora Şandru Mehedinți şi Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I. O., Bucureşti, 2001.
DA: *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, *A – De* şi *F – lojniță*, Bucureşti, 1913-1949.
DLR: Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965 – 2000.
H I-XVIII: *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B.P. Haşdeu* (manuscris legat în 18 volume: cifra romană indică volumul manuscrisului, cifra arabă, localitatea anchetată).

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)

MDA: Academia Română, *Micul dicţionar academic*, 4 vol., Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001 – 2003.
MEW: Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886 (MEW).
NALRR – Banat: *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*. Sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei Române, 1980 – 2011.
NALR – Crişana: Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu", Cluj-Napoca, Université York,Collège Universitaire Colendon, Toronto, Canada, *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*, de Dorin Uriţescu (coord.), Ionel Stan şi Gabriela Violeta Adam, Lăcrămioara Oprea, Viorica Ana Vlasiu, Editura Academiei Române, Bucureşti.
Scriban: August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", Iaşi, 1939.
Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1973.
TDRG: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1903-1925.
TRDW: H.Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, 3 vol., Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2001, 2003, 2005 (TRDW).

ROMANIAN PREFIXES OF SLAVIC ORIGIN: *IZ-*
(Abstract)

This article represents only a part of a large study about slavic prefixes in the romanian language.

The words made by prefixe **iz-** (and by its variant **is-**) were identified in the earlier writtings in the romanian language during the 16th century and represents translations of some old slavic words. Those words were, generally, religious terms and rarely popular words.

A very small number of derivatives with **iz-** has penetrated in the romanian language, probably because your status of terms and your uncertain semantics in the romanian language (in the old slavic language it signified „off", like lat. **ex-**).

BDD-A13018 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:44 UTC)